

УДК 343.545

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Самороков В.О.

Національний університет водного господарства та природокористування

Стаття присвячена проблемним питанням, пов'язаним з протидією торгівлі людьми. Наголошується, що дане питання знайшло відображення в значній кількості Конвенцій та Міжнародних договорів. Значна увага звертається на нормативно-правові акти України. Вказується на особливості кримінально-правової кваліфікації торгівлі людьми в Україні. Висловлюються пропозиції по вдосконаленню чинного законодавства.

Ключові слова: Конвенція, закон, кваліфікація, злочин, торгівля людьми, експлуатація людини.

Постановка проблеми. Впродовж останніх років під впливом процесу глобалізації невпинно зростають масштаби торгівлі людьми. Суспільна небезпечність торгівлі людьми, як злочинного діяння, полягає в посяганні на невід'ємні права людини – право на повагу, на свободу та особисту недоторканність, свободу пересування і вільний вибір місця проживання, а інколи і право на життя.

Торгівля людьми не оминула жодну країну світу. На жаль, не стала винятком і Україна. Як зазначено в щорічній доповіді Державного департаменту США про торгівлю людьми від 19 червня 2013 року, «Україна є країною походження, транзиту та поступово стає країною призначення для чоловіків, жінок і дітей, яких піддають примусовій праці та сексуальній експлуатації. Українці стають жертвами торгівлі людьми в Україні, а також у Росії, Польщі, Іраку, Іспанії, Туреччині, Кіпрі, в Республіці Сейшельські Острови, Португалії, Чехії, Ізраїлі, Італії, Об'єднаних Арабських Еміратах, Чорногорії, Великобританії, Казахстані та Тунісі. Громадяни іноземних країн, включаючи Молдову, Узбекистан, Пакистан, Камерун та Азербайджан, піддавалися в Україні примусовій праці. Найбільш уразливими до торгівлі людьми є українці, які проживають у сільській місцевості з обмеженим доступом до працевлаштування. Вербувальники часто застосовують до них насильство, обман та боргову кабалу» [1].

За даними Держдепартаменту США, масштаби транснаціональної торгівлі людьми становлять від 600 до 800 тис. осіб на рік. Центр безпеки людини (Ванкувер, Канада) з урахуванням внутрішньої торгівлі людьми в різних країнах оцінює кількість жертв цього злочину в 4 млн. осіб. Згідно з дослідженнями Міжнародної організації праці (далі – МОП) в будь-який момент часу у світі в сучасному рабстві знаходиться 20,9 млн. осіб [1].

Свідченням стурбованості міжнародного співтовариства ситуацією, що склалася, є ряд конвенцій, пактів та протоколів з врегулювання цього питання. Серед них такі, як: – Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 2.12.1949 року, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Нью Йорк, 16.12.1966 року, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок, CEDAW, Нью Йорк, 18.12.1979 року, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Нью Йорк, 15.11.2000 року [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Торгівля людьми як транснаціональний злочин була предметом дослідження таких науковців як С. Бородіна, Л. Галенської, С. Гогель, І. Карпець, В. Кудрявцева, І. Лукашука, Є. Ляхова, А. Намова, В. Панова, Ю. Решетова та ін.

Метою статті є дослідження особливостей кримінально-правової кваліфікації торгівлі людьми за кримінальним законодавством України.

Виклад основних положень. Статтею 149 Кримінального кодексу України (далі – КК України) встановлено кримінальну відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини. Так, торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи, – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років [4]. Кваліфікуючими обставинами в досліджуваному складі злочину виступають торгівля неповнолітніми, щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, або поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства. Особливо кваліфікуючими обставинами є дії вчинені щодо малолітнього, або організованою групою, або поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки [4].

З даного визначення випливає, що ситуацію слід розглядати як торгівлю людьми, якщо відносно особи:

– здійснювалися певні дії: торгівля; інша незаконна угода, об'єктом якої є людина; вербування; переміщення; переховування; передача; одержання людини.

– використовувалися певні способи (шляхи) вчинення злочину: обман, шахрайство, шантаж, використання уразливого стану, застосування чи погроза застосування насильства, використання службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи.

– ставилася за мету її експлуатація в будь-якому виді: сексуальна, трудова, використання в порнобізнесі, вилучення органів, проведення

дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусова вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

Отже, проаналізуємо детальніше об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину. Серед науковців не має єдиної точки зору на безпосередній об'єкт торгівлі людьми. Такі одні науковці розглядають під безпосереднім об'єктом торгівлі людьми фізичну свободу та особисту недоторканність людини, інші – волю і гідність людини. Свобода людини – це важлива цінність, проголошена як міжнародними актами, так і законодавством правових держав. Під фізичною свободою людини необхідно розуміти здатність діяти у відповідності зі своїм волевиявленням при умові відсутності певних фізичних (матеріальних) чинників, що обмежують його дію. Як приклад можна провести свободу вибору місця проживання, свободу пересування і т.д.

Об'єктивна сторона складу злочину є чи не найважливішим для практичної діяльності елементом складу злочину. Шляхом дослідження об'єктивної сторони робиться висновок про зміст інших елементів складу злочину, а будь-який висновок у кримінальній справі може бути здійснений виключно за матеріальними слідами, які залишає після себе злочин у реальній дійсності. У правозастосовній практиці працівниками правоохоронних органів в першу чергу встановлюється об'єктивна сторона складу злочину.

Згідно Парламентського протоколу торгівля людьми полягає у здійсненні щодо потерпілого угоди купівлі-продажу, в якій потерпіла особа виступає як предмет цієї угоди (товар). Це угода, за якою одна особа (продавець) передає людину у фактичне незаконне володіння та розпорядження іншої особи (покупця), за певну грошову винагороду. Угода може бути укладена як письмово, так і в усній формі. При цьому продавець бере на себе зобов'язання передати людину покупцю, а покупець зобов'язується заплатити за це [2].

Діянням, що виступає обов'язковою ознакою об'єктивної сторони торгівлі людьми, законодавець називає торгівлю людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а також вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи: 1) торгівля людьми; 2) здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина; 3) вербування; 4) переміщення; 5) переховування; 6) передача; 7) одержання людини [7].

Позитивною стороною досліджуваної статті є вказівка на інші незаконні угоди, об'єктом яких є людина, оскільки це розширює сферу дії цієї статті. Під здійсненням іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, слід розуміти вчинення інших дій, не пов'язаних з купівлею-продажем людини, зокрема передача людини в рахунок по гашення боргу, в обмін на інші, крім грошей, цінності або послуги матеріального характеру, дарування, передача в оренду тощо. Ця форма торгівлі людьми буде вважатися закінченою з моменту передачі (отримання) людини [6, с. 18].

Вербування людини – це запрошення, набір або залучення шляхом домовленості осіб для

їх участі в будь-яких видах діяльності (участь у збройному конфлікті або насильницьких діях особисто чи у воєнізованих формуваннях або групах, працевлаштування тощо). Вербування може бути проведене, наприклад, по телефону, за допомогою всевітньої електронної мережі (Інтернету), шляхом листування. Згода особи, яку вербують, може бути надана як в письмовій (шляхом підписання контракту, розписки в отриманні грошей тощо), так і в усній формі [8, с. 698].

Під переміщенням людини слід розуміти дії, спрямовані на зміну місця її перебування. Зазвичай переміщення здійснюється вербувальником, але це можуть робити й інші особи. Найчастіше воно пов'язане з перетином кордону, але може відбуватись і всередині країни. Позитивним нововведенням чинної редакції ст. 149 КК України є те, що переміщення однозначно вважається факультативною ознакою торгівлі людьми. Переміщення є закінченим злочином з моменту зміни місця перебування людини [6, с. 19].

Переховування людини передбачає влаштування особи у певних приміщеннях, транспортних засобах, на відлюдних територіях, забезпечення підробленими документами, проведення пластичної операції зі зміною зовнішності та інші дії. Переховування з забезпеченням підробленими документами утворює сукупність злочинів із кваліфікацією за статтями 149 та 357 або 358 КК України.

Передача та одержання людини означають встановлення фактичного контролю над місцем її перебування, над свободою руху, позбавлення можливості вільного пересування після здійснення купівлі-продажу або іншої не законної угоди щодо особи.

Як випливає із примітки 3 до ст. 149 КК України, обов'язковою ознакою злочину, передбаченого ч. 1 ст. 149 КК України, якщо він вчинюється у третій – сьомій формах дій (вербування – одержання), крім випадків вчинення його стосовно малолітнього та неповнолітнього, є спосіб. Він може альтернативно проявлятися у використанні: 1) обману; 2) шантажу; 3) уразливого стану особи. Більш небезпечні способи вчинення цього злочину розглядаються як його кваліфікуючі ознаки – застосування чи погроза застосування насильства, використання службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи (частини друга та третя статті) [3, с. 342].

Суб'єкт злочину загальний – особа, яка досягла 16-річного віку. Вчинення діяння службовою особою та особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, являється кваліфікованим складом злочину (ч. 2) за ознакою спеціального суб'єкта.

Суб'єктивна сторона злочину – це внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчиняється, і до його наслідків. Зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризують певні юридичні ознаки. Такими ознаками є вина, мотив та мета вчинення злочину [5, с. 142].

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом, корисливими мотивами. Вчинення діяння у формах переміщення, переховування, передача або одержання людини пе-

редбачає наявність спеціальної мети – це експлуатація особи.

Здійснюючи злочинне діяння у вигляді продажу людини чи іншої її оплатної передачі, винний усвідомлює зміст відповідної угоди, в межах якої здійснюється або має здійснюватись передача людини, і бажає вчинити такі з метою отримання прибутку.

Сексуальна експлуатація у комерційних цілях як вид експлуатації праці особи – це використання особи у діяльності сексуального характеру за винагороду або будь-яку іншу форму відшкодування незалежно від того, чи носить така діяльність добровільний або вимушений характер [3, с. 344].

Примусова праця передбачає працю, до якої особа примушується насильством чи будь-яким іншим способом і внаслідок якої відбувається присвоєння матеріальних результатів її праці (зокрема прибутку) власником засобів виробництва. Прикладами примусової праці може бути праця у будь-якій сфері виробництва чи послуг взагалі без оплати або з оплатою, яка явно не відповідає характеру та інтенсивності роботи. Примусове надання послуг є різновидом примусової праці, коли остання здійснюється у сфері послуг. Експлуатація дитини, вчинена за відсутності незаконної угоди щодо неї, а так само без вербування, перевезення (переміщення), передачі, приховування та одержання, кваліфікується тільки за ст. 150 КК України.

Рабство, згідно з Конвенцією про рабство – це стан чи становище людини, щодо якої здійснюються атрибути права власності чи деякі з них.

Трансплантація – це пересадка органів та тканин від однієї людини до іншої, а донорство – це використання крові або її компонентів для лікування інших осіб, виготовлення лікарських препаратів або використання у наукових дослідженнях. Незаконне вилучення у потерпілого органів чи тканин для трансплантації означає примушування потерпілого до вилучення у нього органів, тканин, а також крові людини чи її компонентів шляхом застосуванням фізичного чи психічного насильства, погроз, обману, з використанням безпорадного стану потерпілого чи через його залежність від винного.

Отримання згоди потерпілого на вилучення у нього органів, тканин, крові чи її компонентів шляхом підкупу, умовляння чи за добровільною згодою особи (наприклад, через перебування її у скрутному матеріальному становищі, отримання винним такої згоди в обмін на допомогу у виїзді за межі України на постійне проживання до іншої держави) також утворює склад аналізованого злочину.

Під вилученням у людини органів (орган зору, серце, легені, печінка, нирки, підшлункова залоза, селезінка) розуміється процес хірургічного або іншого втручання в організм людини і позбавлення її належного їй органа. Проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів, експериментів над людиною являється незаконним, якщо такі дії вчиняються з порушенням або недотриманням вимог законодавства. Торгівля людьми, внаслідок якої було здійснено незаконне проведення дослідів над людиною або вчинена незаконна трансплантація органів або тканин людини, утворює сукупність злочинів,

передбачених статтями 149 та 142 або 143 КК України.

Усиновлення (удочеріння) – це прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, здійснене, як правило, на підставі рішення суду. Усиновлення громадянином України дитини, яка є громадянином України, але проживає за межами України, здійснюється в консульській установі або дипломатичному представництві України. Якщо усиновлювач не є громадянином України, для усиновлення дитини, яка є громадянином України, потрібен дозвіл українського Центру з усиновлення дітей.

Усиновлення з метою наживи означає прагнення отримати матеріальну вигоду від такого усиновлення (наприклад, бажання отримати контроль над власністю усиновленої особи, залучення до заняття жебрацтвом, азартними іграми, проституцією тощо).

Примусова вагітність означає примушування жінки до природного або штучного запліднення шляхом погроз, шантажу, із застосуванням насильства, виношування плоду та народження дитини. Метою цих дій може бути одержання наживи від незаконного усиновлення, використання органів новонародженої дитини для незаконної трансплантації або незаконного донорства, залучення матері з дитиною в жебрацтво.

Втягнення у злочинну діяльність – це дії, спрямовані на збудження у особи бажання приймати участь у вчиненні одного або декількох злочинів. Такі дії винних осіб можуть поєднуватись з застосуванням психічного або фізичного впливу (обіцянки, умовляння, обман, погрози, підкуп, розпалювання почуттів помсти, расової та національної ворожнечі та ін.) [3, с. 346].

Характер злочину, у вчинення якого втягується особа, а також виконувана нею роль для кваліфікації діянь винного за ст. 149 КК України значення не мають.

Використання в збройних конфліктах передбачає залучення або вербування особи для участі в діях, направлених на повалення законної влади в будь-якій державі, підірив конституційного ладу або порушенням її територіальної цілісності та суверенітету.

Продаж людини або інша оплатна передача чи незаконна угода з метою її використання у збройному конфлікті як найманця утворює сукупність злочинів: статті 149 та 447 КК України.

Якщо при вчиненні злочину, передбаченого ст. 149 КК України, була умисно спричинена смерть людині, дії винного мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 149 та при наявності відповідних ознак за ст. 115 КК України.

У разі, якщо винний продав особу для вилучення в неї органу, що завідомо мало своїм наслідком смерть потерпілого або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, його дії мають кваліфікуватися за ч. 3 ст. 149, п. 5 ст. 27 та п. 6 (а також залежно від конкретних обставин справи, пунктами 2, 4, 9 або 11) ч. 2 ст. 115 або ст. 121 КК України.

Висновок. Економічні проблеми, незадовільний стан ринку праці, значний рівень безробіття і низький рівень життя населення спонукають громадян України шукати роботу за кордоном. Легально щорічно працевлаштовується за кордоном

50-60 тисяч осіб. Але нині майже 4 млн. громадян України працюють за кордоном нелегально. Більшість виїжджають за туристичними чи приватними візами, працюють без необхідних документів, дозволів та контрактів, а це робить їх безправними, і стає причиною потрапляння в тенета торговців людьми. Тому завданням загальнодержавної ваги є боротьба з цим явищем, підтримка і захист українських громадян за кордоном.

Загалом загострення проблеми торгівлі людьми в Україні зумовлене низкою соціально-еко-

номічних, правових та організаційних чинників, а саме:

- Низькі заробітки більшої частини населення, загальне зниження життєвого рівня та матеріальна незабезпеченість;
- Нестача робочих місць, безробіття, особливо серед молоді (в першу чергу жінок);
- Активізація діяльності міжнародних злочинних угруповань;
- Корумпованість представників різних гілок влади.

Список літератури:

1. Доповідь Держдепартаменту США про торгівлю людьми від 19.06.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: volynpressclub.org.ua
2. Дядюра К.О. Засоби протидії торгівлі людьми: міжнародно-правовий досвід // Форум права. – 2007. – № 2. – С. 48-53. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-2/07dkompd.pdf>
3. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник для студентів юрид. спец. Вищих закладів освіти / М.І. Бажанов, В.Я. Тацій, В.В. Сташис та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.Я. Тація, В.В. Сташиса. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2002. – 496 с.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
5. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар [Текст]: у 2 т. / за заг. ред. акад. Нац. акад. наук України, акад. Нац. акад. прав. наук України, проф. В.Я. Тація [та ін.]; Нац. акад. прав. наук України, Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – 5-те вид., допов. – Х.: Право, 2013. – Т. 2: Особлива частина / [Ю.В. Баулін та ін.]. – 2013. – 1039 с.
6. Навчальний посібник для суддів з питань судового провадження у кримінальних справах щодо торгівлі людьми з метою експлуатації праці / Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні. – Київ: Фенікс, 2014. – 160 с.
7. Нагачевська Ю.С. Кримінально-правова характеристика торгівлі жінками з метою сексуальної експлуатації / Ю.С. Нагачевська // Науковий вісник. – 2014. – № 4. – С. 241-253.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 6-е вид., перероб. і доп. – К.: Юридична думка, 2009. – 1236 с.
9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України 4-те видання, перероблене та доповнене. Київ. Юридична думка, 2007. – 1184 с.
10. Палермський Протокол о предупреждении и пресечении торговли людьми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: hrlibrary.umn.edu/instree/RProt1onorgcrime.html
11. Пясковський В. Поняття та криміналістична характеристика торгівлі людьми / В. Пясковський // Вісник прокуратури. – 2003 – № 5. – С. 69-75.

Самороков В.А.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ТОРГОВЛЯ ЛЮДЬМИ: УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Аннотация

Статья посвящена проблемным вопросам, связанным с противодействием торговле людьми. Отмечается, что данный вопрос нашло отражение в значительном количестве Конвенции и международных договоров. Значительное внимание обращается на нормативно-правовые акты Украины. Указывается на особенности уголовно-правовой квалификации торговли людьми в Украине. Высказываются предложения по совершенствованию действующего законодательства.

Ключевые слова: Конвенция, закон, квалификация, преступление, торговля людьми, эксплуатация человека.

Samorokov V.O.

National University of Water and Environmental Engineering

HUMAN TRAFFICKING: CRIMINAL-LEGAL ASPECTS

Summary

The article is devoted to issues related to combating trafficking. It is noted that this issue is reflected in the large number of conventions and international agreements. Much attention is paid to regulations of Ukraine. Highlights the features of the criminal-legal qualification of human trafficking in Ukraine. Expressed proposals to improve the current legislation.

Keywords: Convention, law, qualifications, crime, human trafficking, exploitation of man.